

▷ SZÖVEG: KARÁCSONYI DÁVID

TÖMEG, TÉR, ERŐ

BELARUSZ

Lekapcsolták az internetet Belaruszban, amely IT-nagyhatalomként a Vibert adta a világnak, így megszakadt a beszélgetés minszki ismerősömmel, Mikalajjal. „Elővettük a rádiókat – ezt már egy breszti levelezőtársam írta később –, hogy legalább Lengyelországból a belarusz nyelven sugárzott híreket meghallgathassuk.” Mintha évtizedeket repültünk volna vissza az időben! Másnap aztán helyreállt a kapcsolat, és elkezdtek jönni a több százeres tömegtüntetésekről szóló képek és felvételek a 26 éve társadalmilag és politikailag egyaránt bebetonozott Belarusból



FOTÓ: MAKSIM SAFANIUK ©SHUTTERSTOCK

Belarusz – Ukrajnához hasonlóan – az orosz „közel-külföld” része, pufferezóna a NATO és Oroszország között, ahol a Kreml bármiféle politikai változást alapvető geopolitikai érdekeinek sérelmeként értelmez.

Az 1991 óta független Belaruszban az első és azóta is egyetlen szabad elnökválasztást 1994-ben tartották, amikor a Jelcin által is támogatott Aljakszandr Lukasenka (oroszul: Lukasenko) került hatalomra, az ukrán Leonid Kucsma-val nagyjából egy időben. Míg azonban Kucsma favorizált utódját, Viktor Janukovicsot két színes forradalom is elkergette Ukrajnából, addig Lukasenka kitartott Belarusz élén az elmúlt negyed évszázadban. Vezetése alatt az 1990-es évek második felében Belarusz nagyban visszatért a szovjet tradíciókhoz. Egyrészt akkor a társadalom többsége valóban nyitott volt erre a nosztalgiára, másrészt Lukasenka abban bízott, hogy a szovjet életforma „örzöjeként” az 1996-ban tető alá hozott Orosz–Belarusz Unió-állam élén ő lehet majd Jelcin utóda.

Am a Putyin hatalomra kerülésével hoppon maradt Lukasenka már kevésbé volt érdekelt az Orosz–Belarusz Unióállam kereteinek elmélyítésében, hiszen azzal saját hatalmi pozíciói gyengültek volna. Másrészt a Kreml egyre határozottabban kezdte szorgalmazni az érdekszférájába tartozó ország szorosabb integrálását. A „szoft” geopolitika eszközeként a Gazprom 2007-től emelni kezdte a Belaruszba exportált kőolaj és földgáz árát. Mindez lassan aláásta Lukasenka rendszerének gazdasági alapjait, amit csak tetézett a 2008-as globális pénzügyi válság, majd a poszt-szovjet térséget érintő gazdasági mélyrepülés, amelyet a 2014-ben kitört orosz–ukrán konfliktus okozott.

Egészen idén augusztusig úgy tűnt, hogy a konfliktusban közvetítőként manőverező Lukasenkával a Nyugat is keresni kezdte a közös hangot. Sőt, a 2015-ös elnökválasztás idején, az ukrajnai háború árnyékában épp Lukasenka személye lett a belarusz önállóság megőrzésének záloga, így a szétterjedt ellenzékkel szemben sem kellett erővel fellépni, ami még szalonképebbé tette őt a Nyugat számára.

Tiltakozótáblák – csokorban

Az orosz nyelv dominál, ha az üzenet célba juttatása a fontos. Csak jobb oldalon, alul, a nyelv védelméről szóló tábla van belaruszul



Az 1991 óta független Belaruszban az első és azóta is egyetlen szabad elnökválasztást 1994-ben tartották, amikor a Jelcin által is támogatott Aljakszandr Lukasenka (oroszul: Lukasenko) került hatalomra.

„TÁRSADALMI SZERZŐDÉS” BELARUSZ MÓDRA

Az orosz gazdasághoz ezer szállal kötődő Belaruszban a szovjet óriásvállalatok privatizációja – amelytől az 1994 előtti belarusz kormányzat is ódzkodott – hatalmas társadalmi feszültségeket okozott volna a megnövekedő munkanélküliség miatt. Lukasenka vezetése alatt Belarusz elvetette a többi poszt-szocialista ország által alkalmazott privatizációs modellt, helyette az állam meghatározó gazdasági szerepére épülő alternatívát követett. Belaruszban nem volt sokkerátia, emiatt nem következett be a gazdasági rendszerváltáshoz kötődő életszínvonal-visszaesés és társadalmi polarizáció sem. Sőt, az állam fenntartott egyfajta relatív, mindenki számára elérhető jólétet és társadalmi stabilitást, amiért cserébe azonban a néptől elvárta szabadságjogaik feladását, a feltétlen lojalitást és a politikai passzivitást, ami egyfajta íratlan társadalmi szerződésnek működött a legutóbbi időkig.

A rendszert sokáig a világcpi árán olcsóbban kapott orosz kőolaj finomításából és nyugati reexportjából finanszírozták, emellett Oroszország korlátlan piacot jelentett a belarusz gyáripar termékei számára. A kőolaj- és földgázexport által nyújtott orosz gazdasági segély valójában haszonáldozat volt Oroszország számára: ezzel váltotta meg Minszk szövetségi hűségét.



FOTÓ: KARÁCSONYI DÁVID

Zarándokok a hősi emlékműnél, a breszti erődben

A kollektív belarusz történelmi emlékezet fontos helyszíne a breszti erőd, amelynek ostroma a szovjet Nagy Honvédő Háború kezdeményezője volt 1941-ben



FOTÓ: KARÁCSONYI DÁVID

Néptáncgyűttes fellépése egy vidéki járásközpontban

Más poszt-szovjet országokkal szemben a belarusz vidéket a politika nem hagyta magára. A harmadik utas belarusz modell regionális politikájának meghatározó eleme a vidék felzárkóztatása, népességmegtartó képességének javítása a bőkezű állami támogatások és beruházások formájában



FOTÓ: ALEX_BAR ©SHUTTERSTOCK

A tömeg

Az idén augusztusban tartott elnökválasztáson azonban az eredmények korábbi „finomhangolásához” képest szintlépés történt, mivel a Belaruszban egyébként betiltott exit pollok alapján az ellenzék csúcsteljesítette, Szvjetlana Cihanouskaja fölényesen nyert, miközben a központi választási bizottság Lukasenkát hirdette ki győztesként, ráadásul 80,1%-kal! Mindez óriási közfelháborodást keltett.

A korábbi elnökválasztásokkor menetrend szerint érkező tiltakozásokat a karhatalom általában pár óra, esetleg egy-két nap alatt feloszlatta. Most azonban a tüntetők makacsul kitartottak, annak ellenére is, hogy a rendőrség az első napokban különösen brutálisan lépett fel velük szemben. Mindez inkább olaj volt a tűzre, és alapvetően megingatta a regnáló hatalom legitimitását a negyedszázados politikai apátiába belefáradt, illetve a begyűrűző gazdasági problémákat egyre jobban megérző belarusz társadalom egészében.

Még a legutolsó járásközpontban is kimentek az emberek az utcára – Mikalaj szerint –, hogy az elnökválasztás elcsalt eredménye és a rendőri brutalitás miatt tiltakozzanak. Időközben a 2014-es ukrajnai eseményekhez hasonlóan új orosz kifejezésekkel gazdagodott a helyiek szókincse: avtozak (rabszállító), sziloviki (karhatalmisták) és űrhajós. A rendőrség verőemberei e gúnyneveket jellegzetes bukósisakjukról kapták.

A korábbi elnökválasztásokkor menetrend szerint érkező tiltakozásokat a karhatalom általában pár óra, esetleg egy-két nap alatt feloszlatta. Most azonban a tüntetők makacsul kitartottak...



FOTÓ: SHAVEL ©SHUTTERSTOCK

◀ Fehér-piros-fehér belarusz történelmi zászlók erdejében

A durván elcsalt elnökválasztás miatt az elmúlt hetekben százezres tömeg lepte el nemcsak a főváros, Minszk, de a regionális nagyvárosok utcáit is. Hasonló méretű demonstrációk utoljára az 1990-es évek legelején voltak az országban

Tüntetőik és rohamrendőrök

A patthelyzetben a Kreml nem engedheti el Lukasenka kezét, mert azzal az orosz nép számára bizonyítaná be, hogy az utcai demonstrációk akár odahaza is eredményre vezethetnek

FOTÓ: KARÁCSONYI DÁVID



A KGB főhadiszállása Minszk központjában

Belaruszban még mindig így hívják a hírhedt titkosrendőrséget, amelynek túlméretezett, komor, erőt sugárzó székháza előtt elhaladva én is igyekeztem gyorsabban szedni a lábam, fotózni pedig csak a széles sugárút túloldaláról mertem



LITVÁN BEAVATKOZÁS

Oroszország többször óva intette a „Nyugatot”, főként Lengyelországot és Litvániát a belarusz belügyekbe való beavatkozástól. Valójában – Oroszországhoz hasonlóan – sem Lengyelország, sem Litvánia nem új szereplő a térségben. A belarusz történelem szorosan összekapcsolódott a 13. században felemelkedő Litván Nagyfejedelemség történetével, ahol a 15. századi lakosság többségét már nem a litvánok, hanem a keleti szlávok tették ki, és ahol az államnyelv az óbelarusz (rutén) nyelv lett.

E belarusz nyelven jelent meg a reneszánsz humanista, Francisk Szkarina (1486–1541) nyomtatott bibliafordítása is Vilniusban. 1918-ban szintén Vilniusban adta ki Braniszlau Taraskevics a belarusz nyelv standardizált formáját összefoglaló könyvét. Sőt, 2004-ben a politikai okokból Belarusból elüldözött Európai Humán Egyetem is Vilniusban lelt új otthonra, de olyan agytrösztök is Vilniusban működnek, mint a Belarusz Stratégiai Kutatások Intézete.

A litván vagy a lengyel „beavatkozás” valójában az emigrációba szorított, vagy a szülőhazájukból kiutasított belarusz ellenzékiek aktivizálódása. Legutóbb még a belarusz katolikus érseket is kiutasították az országból, mivel egyre inkább gyanakvással tekintenek a Belarusz északnyugati felében élő lengyel kisebbségre, illetve a nagyobb létszámú katolikus felekezetre is.

Tüntetés Hrodnában, Lenin árnycában

Belaruszban – Ukrajnával ellentétben – senki sem akarja ledönteni városok főterén álló Lenin-bálványokat, ami egyrészt a tüntetések békés jellegét, másrészt az oroszellenes hangok teljes hiányát tükrözi. Az embereknek nem annyira a rendszerből, mint inkább személyesen Lukasenkából van elege.

Njaszvizs várkasélya

Az állam az elmúlt évtizedekben rengeteg pénzt fordított a történelmi emlékhelyek restaurálására, ezzel is erősítve a belarusz nemzeti öntudatot



FOTÓ: KARÁCSONYI DÁVID



FOTÓ: BANIFACYJ © SHUTTERSTOCK

Sarló és kalapács Naroulja főterén

A belarusz rendszer nemcsak a gyakorlatban, hanem szimbolikájában is őrzi a szovjet hagyományokat. A hivatalos szólam szerint: „Megtartani mindent, ami jó volt a szovjetrendszerben, és megjavítani azt, ami nem működött”

FOTÓ: KARÁCSONYI DÁVID



A tér

Százezres tömegeket nehéz egy-egy világos politikai idea mentén „mozgatni”, így a tiltakozásoknak augusztusban nem volt sem Nyugat-barát, sem oroszellenes éle, sőt határozott vezető személyisége sem. Aki lehetett volna, azt már vagy börtönbe zárták, vagy külföldi emigrációba vonult. Mindez alapvető különbség az ukrainai színes forradalmakkal szemben, ahol az ország Nyugat-barát fele (Euromajdan) az oroszbarát és Nyugat-szkeptikus keleti felével (Antimajdan) csapott össze. Ráadásul az ukrainai események sokáig egyetlen kiemelt helyszínhez, a főváros, Kijev központi teréhez (Majdan Nezalezsnosztvi) kötődtek, míg Belaruszban az elejétől fogva országos tüntetések vannak.

Százezres tömegeket nehéz egy-egy világos politikai idea mentén „mozgatni”, így a tiltakozásoknak augusztusban nem volt sem Nyugat-barát, sem oroszellenes éle, sőt határozott vezető személyisége sem.



Vége a műszaknak a zsoldzinai BelAZ bányadömpergyárban
A sajátos belarusz gazdasági modell miatt máig meghatározó a munkásosztály szerepe az országban

FOTÓ: MAZUR TRAVEL © SHUTTERSTOCK

FOTÓ: KARÁCSONYI DÁVID

EGYKÖZPONTÚ ORSZÁG

A monopolhelyzet nemcsak a hatalmi-politikai struktúrákban érhető tetten Belaruszban. Minszk az 1970-es évekre az iparpolitika és városfejlesztés egységének eredőjeként pár tízezres provinciális városból kétmillió szovjet munkás-metropolisszá növekedett, messze kiemelkedve a városhálózat regionális központjai közül. Ukrajnával ellentétben, ahol Kijev elsőbbségét folyton megkérdőjelezték az egymással versengő nyugatos-nacionalista és oroszbarát regionális politikai-gazdasági erőcentrumok, Belaruszban nincs ilyen ellenpólus, sőt a kelet–nyugati megosztottság is hiányzik.

A feléledő belarusz társadalmi-politikai aktivizmus, az utcára vonuló százazres tömegek látványa azt is sejteti, hogy a két nép nem azért járt külön utakon az elmúlt két évtizedben, mert viszonya gyökeresen más lett volna a demokráciához és a politikai szabadságjogokhoz, hanem azért, mert Ukrajnában mindig volt egy regionális ellenpólus, amely megakadályozta, hogy a másik abszolút hatalomra törhessen.

Az egész mozgalom az erőszakmentességet tűzte zászlajára: a tüntetők összeszedik a szemetet maguk után, sőt a cipőjüket is levetik a padra állva.

A nők forradalma

A társadalmi nemi szerepeket konzervatívan értelmező, a nyers erőre épülő hatalom sokáig nem tudott a nőkkel mit kezdeni. A hatalom által „szerencsétlennek” titulált nők először a tiltakozások vezető arcai lettek, majd idővel az utcára vonuló tömegeket is főként ők alkották

Az erő

A belarusz tiltakozások különleges sajátossága a nők meghatározó szerepe. Ebben csupán a jéghegy csúcsa az egykori termelősövetkezeti vezető nyers, férfias stílusát hozó Lukasenka ellenjelöltjeként reflektorfénybe sodródó és az elnökválasztás előestéjén ikonná váló angoltanárnő, a lényegében apolitikus Cihanoúszkaja, vagy az ellenzéki koordinációs tanácsba meghívott irodalmi Nobel-díjas Szvjatlana Alekszjevics. Augusztus végére a fehér ruhában, virággal a kézben tüntető nők tömegei váltak a tiltakozások központi szereplőivé. Másrészt az egész mozgalom az erőszakmentességet tűzte zászlajára: a tüntetők összeszedik a szemetet maguk után, sőt a cipőjüket is levetik a padra állva. Az erőszakot sem nélkülöző ukrán színes forradalmak helyett mindez sokkal inkább a harminc éve történt rendszerváltásokat, különösen a balti népek erőszakmentes függetlenségi mozgalmaikat idézi. Az 1989 nyarán alkotott több száz kilométeres balti évlánchoz hasonló kezdeményezéseket Belaruszban is többször láthattunk az elmúlt hetekben.



A tiltakozások másik formáját a hatalmas állami vállalatok sztrájkjai jelentik, amivel az ország gazdaságának jelentős szeletét képes a – sajátos társadalmi-gazdasági berendezkedés miatt – mindmáig meghatározó munkásosztály blokkolni. A sztrájkok igazi ereje abban áll, hogy bár kirúgással fenyegették a sztrájkoló munkásokat, nem valószínű, hogy az alulfizetett munkahelyekre máshonnan tudnának dolgozókat toborozni. A karhatalom ugyan szét tudja verni az utcai tiltakozásokat, de a rendőrséget nem lehet a futószalagok mellé állítani. A magát „szociális piacgazdaságként” definiáló állam hatóságai ezért elsősorban a formálódó független szakszervezetek vezetőit próbálják ellehetetleníteni.

A szeptemberre kialakult patthelyzet nemcsak Belarusz politikai „befagyását”, de a különutas gazdasági modell végét is jelentheti. A Nyugatnak nem hiányzott a belarusz forradalom, lekötik saját problémái. A Lukasenka mellett a nyilatkozatok szintjén kiálló Oroszország is óvatos. A Kreml komolyabb beavatkozása a regnáló belarusz vezetés oldalán könnyen tüntetéseket szíthat Oroszországban is, mivel az ukrajnai háborúval ellentétben az oroszellenes nacionalizmusra Belaruszban nem lehetne hivatkozni. Az orosz vezetés viszont nem engedheti el Lukasenka kezét sem, mert azzal épp az orosz nép számára mutatná meg, hogy a tömegek képesek saját kezükbe venni az irányítást akár Oroszországban is. Ráadásul a sarokba szorított Lukasenka most a szorosabb orosz integrációra is hajlandó lehet, ha ezzel hatalmát megőrizheti.

A sztrájkok igazi ereje abban áll, hogy bár kirúgással fenyegették a sztrájkoló munkásokat, nem valószínű, hogy az alulfizetett munkahelyekre máshonnan tudnának dolgozókat toborozni.

Egy világoszöld Moszkvics a Minszki Traktorgyár (MTZ) parkolójában

Ez inkább retró, mintsem a hétköznapi része: feltűnő, hogy a dolgozók többsége jó állapotú nyugati kocsikkal jár, ami azért a szomszédos Ukrajnában korántsem ennyire jellemző

FOTÓ: KARÁCSONYI DÁVID



FOTÓ: KARÁCSONYI DÁVID

Amikor pörgött a gazdaság...

10 éve még épült a Dana Mall bevásárló- és szórakoztató-központ Minszk Uszhod (Kelet) városrészében

FOTÓ: KARÁCSONYI DÁVID

Szalihorszk, kálisóbánya

Az ország egyetlen, nemzetközi viszonylatban is jelentős ásványkincse a Szalihorszk (Sóhegy) mellett bányászott kálisó. Az állami tulajdonban lévő Belaruzkálit az elmúlt években többször próbálta a magánkézben lévő orosz óriás, az Uralkáli felvásárolni, ám az ország kiárúsítását a belarusz vezetés eddig nem engedte



VIBER ÉS TRAKTOR

Belarusz fejlett gyáripart és komoly műszaki-tudományos felsőoktatási háttérrel örökölt a volt Szovjetuniótól. Az MTZ által mindmáig gyártott ikonikus Belarus traktorok, MAZ teherautók, BELAZ bányadömperek és Minszk hűtők mellett Belaruszban készült a legendás Zenit és Szmena fényképezőgép, sőt a szovjet karórák nagy része is.

Az előnyös iparszerkezetre épülő sajátos belarusz gazdasági modell sokáig sikeresnek tűnt. A 2000-es évek közepén az ország évi 10% körüli gazdasági növekedést tudott felmutatni, ezzel az európai poszt-szovjet térség éllovasa volt.

A harmadik utas piaci szocializmus, vagy belarusz szociális piacgazdaság az állam monopolhelyzetére épül. Ez nem jelenti a szovjet típusú tervgazdálkodás folytatását, de nem deklarálja egyértelműen a piacgazdaság bevezetését sem, hanem a kettő sajátos keveréke, ahol az állam nemcsak a gazdaságpolitika alakítója, de tulajdonos is.

Az állami gyáróriások mellett idővel a magánszektor is megjelent. A hatalomhoz közel álló, ám az orosz vagy ukrán léptékhez mérten szerényebb oligarcharéteg éttermek, szállodák, bevásárlóközpontok sorát működteti, betömve az állami hiánygazdaság réseit.

Emellett az elmúlt évtizedben – a szovjet éra műszaki tudományos örökségére építve – Belarusz Kelet-Európa IT-nagyhatalma lett, ahol a Viber mobiltelefonos alkalmazás is készült. A belarusz „Szilícium-völgy” idővel a start-up programozócégek mellett az USA tech-óriásainak kelet-európai bázisa lett. Ennek az imáznak okozott óriási károkat a tüntetések alatt órákra, napokra lekapcsolt internet.

Az is kérdéses, hogy az elmúlt években megjelenő külföldi befektetők és ipari beruházók (pl. a svájci Stadler, amely a budapesti elővárosi vonalakra szánt emeletes vonatokat is Belaruszban gyártja) hogyan fognak reagálni a bizonytalan politikai helyzetre.



FOTÓ: ELROI ©SHUTTERSTOCK



FOTÓ: KARÁCSONYI DÁVID

FOTÓ: KARÁCSONYI DÁVID



BELAZ bányadömpér, a legnagyobb a világon

A hirdetés nyilván nem a vásárlóknak szól, hanem a hatalom erejét és a belarusz gazdasági modell sikerét igyekszik mutatni az egyszerű állampolgárok számára

Nemcsak traktor és dömpér

Minszk mellett bő évtizede high tech park létesült az egykori Akademiáknál szovjet technopolisz bázisán, ahol több ismert alkalmazás, többek között a Viber is készült. A tüntetések után az internet időszakos lekapcsolásával végül a jelentős bevételeket hozó belarusz IT-szektor nyomására hagytak fel

GYORSTALPALÓ – SOKADSZORRA

A magyar nyelvben a németből lefordított Fehéroroszország név honosodott meg, és ez a hivatalos földrajzi terminológia is. Ez az elnevezés azonban több okból is sértő a belaruszok számára. Egyrészt Belarusz nem Fehéroroszországot, hanem Fehér Ruszt jelent, ami a 9. és a 12. század között létezett Kijevi Rusz örökségére utal. Ráadásul a Fehéroroszország névhez hasonlóan Ukrajnának is létezett egy, a cári időkben használt elnevezése: Kis-Oroszország, Malorosszija. Ám ezt a Belorusszijával és Fehéroroszországgal szemben már sehol sem használjuk.

De mi a különbség a Rusz és Oroszország között? A Moszkvai Nagyfejedelemség 15. századi felemelkedésével Nagy Iván volt az első, aki felvette a minden Rusz (vszeja Ruszi) nagyfejedelmé címet, igényt tartva az egykori Kijevi Rusz teljes területére. Ezzel szemben Nagy Péter neve mellé 1721-ben már az Orosz Birodalom minden alattvalójának uralkodója (Imperator Vszeroszjizski) cím került. Mindez immár nem az egykori Kijevi Rusz hagyományaira, hanem a létrejövő új, modern nagyhatalomra, az Orosz Birodalomra utalt.

Az „orosz népet” ráadásul két külön szó fejezi ki az orosz nyelvben: ruszki és rosszizski. Előbbi az orosz etnikum tagjaira utal, függetlenül az állampolgárságtól, utóbbi viszont Oroszország állampolgáira, illetve az Orosz Birodalom alattvalóira vonatkozik – függetlenül etnikai hovatartozásuktól. Ebben a formában tehát a Belorusszija (Fehéroroszország) kifejezés nem mást jelent, mint Oroszország egyik régióját, avagy ezen álláspont nyelvi igazolását...



KARÁCSONYI DÁVID
GEOGRÁFUS, JELENLEG
A CHARLES DARWIN EGYETEMEN
ISMERKEDIK A VILÁG LEGRITKÁBBAN
LAKOTT PERIFÉRIÁINAK
TÁRSADALOMFÖLDRAJZÁVAL